

Epidemik prosesin təzahür formaları

Qeyd etmək lazımdır ki, epidemik prosesin zəncirini (infeksiya mənbəyi, yoluxma mexanizmi, həssas orqanizm) təşkil edən xəstələnmə halları dedikdə burada yalnız bir adamın xəstələnməsi nəzərdə tutulmur. Eyni vaxtda müxtəlif miqdarda insan xəstələnmə bilər. Bu da epidemik prosesi təşkil edən zəncirin tərkib hissəsi kimi nəzərdə tutulur. Belə ki, xəstələnmənin az və ya çoxluğu yalnız müəyyən bir dövr üçün epidemik prosesin intensivliyini bildirir. Bununla əlaqədar olaraq da epidemik prosesin kəmiyyət etibarı ilə inkişaf səviyyəsini (təzahürünü) bildirmək üçün müəyyən epidemioloji terminlərdən istifadə edilir. Bu terminlər epidemik prosesin təzahür formalarını özündə əks etdirən anlayışlardır. Bu anlayışlara, başqa sözlə desək epidemik prosesin təzahür formalarına aiddir: endemik, ekzotik, sporadik xəstələnmələr, epidemiya, pandemiya, epidemik alovlanma.

Endemiya – müəyyən ərazi üçün xas olan və ya daimi rast gəlinən xəstələnmə səviyyəsi olub, konkret ərazidə epidemik prosesə təsir göstərən təbii, bioloji və sosial amillərdən asılı olaraq baş verir. Endemiya- infeksiyanın nə dərəcədə yayılması haqda heç bir anlayış vermir. Bu yalnız infeksiyanın başlanğıc mənbəyinin həmin yerdə, həmin ölkə daxilində olduğunu bildirir.

Əgər infeksiya xəstəlik yerin təbii xüsusiyyətlərindən asılı olaraq orada müntəzəm olaraq baş verirsə bu xəstəlik həmin yer üçün endemik xəstəlik, həmin yer isə bu xəstəlik üçün endemik ocaq hesab olunur. Məs: malyariya, angilostomidoz, vəba (hindistan üçün) və s.

Ekzotiya termini – törədicinin heyvanlar arasında epizotik proses hesabına saxlanmasıdır.

Sporadiya (xəstələnmə) – tək-tək xəstələnmə hallarının qeydə alınmasıdır. Başqa sözlə desək konkret vaxt ərzində müəyyən ərazi üçün xarakterik olan minimal xəstələnmə səviyyəsidir. Sporadiya xəstəliyin elə səviyyədə yayılmasıdır ki, bu səviyyədə xəstələnmə, həmin xəstəlik üçün o yerdə, o tarixi inkişaf mərhələsində adi hesab olunsun. Ancaq onu da bilmək lazımdır ki, bunları bir –birindən fərqləndirmək üçün müəyyən rəqəm göstərmək olmaz, çünki çox təsadüf olunan xəstəliklə, çoxlu xəstələnmə hallarında belə bu, sporadik xəstələnmə halı kimi qəbul edilir. Əksinə az təsadüf edilən xəstəliklə həmin miqdarda xəstələnmə halları olduqda bu epidemiya adlanır. Məs: qrip xəstəliyi çox təsadüf edilən xəstəlikdir. Bununla hər 1000 nəfər əhaliyə gündə 1 xəstələnmə qeyd olunarsa bu sporadik xəstələnmə halları kimi nəzərə alınır. Lakin qarın yatalağı ilə bir uldə 10 000 əhaliyə 10 xəstələnmə qeydə alınarsa bu xəstələnmənin artdığını göstərir. Xəstələnmə sayı bir qədər də artıq isə bu sözsüz olaraq həmin xəstəliyin epidemiyasının baş verdiyini bildirir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, Hindistanda vəba xəstəliyi həmişə qeyd olunur. Orada xəstəliyin

sporadik xəstələnmə kimi adlandırılan inkişaf səviyyəsi başqa bir ölkə üçün epidemiya kimi qəbul oluna bilər.

Epidemiya – xəstələnmənin sporadik halda qeydə alındığı miqdardan xeyli artıq olduğunu bildirir. Qısa müddət ərzində yoluxucu xəstəlik səviyyəsinin kəskin artmasına *epidemik alovlanma* (kükrəyiş) deyilir. Qeyd etmək lazımdır ki, epidemik alovlanma qrupşəkilli xəstəlik olub, ailədən, kollektivdən, yaşayış məntəqəsinin sərhədindən kənara çıxmır və bir-biri ilə vahid infeksiya mənbəyi, yoluxma yolları və amilləri ilə bağlıdır.

Epidemiyalar başvermə vaxtına, yayılma ərazisinə, intensivliyinə, inkişaf mexanizminə görə təsnif edilir. Belə ki:

Ərazi prinsipinə görə lokal (müəyyən əraziyə və ya əhali qrupuna uyğunlaşmış) və yayılmış (əraziləri və əhali qruplarının əhatə edir) epidemiyalar ayırd edilir.

Zaman əlamətinə görə - kəskin (törədicinin ötürülməsinin son amillərinin bir dəfə yoluxması və maksimal inkubasiya dövrü ərzində inkişaf edən) və xronik epidemiyalar (törədicinin ötürülməsinin son amillərinin dövrü şəkildə infeksiyalaşması ilə şərtlənən və zaman intervalında qeydə alınan) ayırd edilir.

İnsanların yoluxma tipinə görə - məişətdə (ev tipi), xəstəxanalarda (hospital tipi), mütəşəkkil kollektivlərdə (idarə tipi), istirahət zamanı (rekreasion tip) və s. **Törədicinin başlıca yoluxma yoluna görə** - qida, su və məişət epidemiyaları.

Törədicinin son yoluxma amilinin infeksiyalaşması amilinə görə - qida epidemiyaları (qida məhsullarının birincili və ikincili çirklənməsinə görə), su epidemiyaları (su mənbələrinin çirklənməsi ilə bağlı müxtəlif hallarda).

İnfeksiya mənbəyindən asılı olaraq antroponozlara, zoonozlara və sapronozlara bölünürlər.

Pandemiya – yoluxucu xəstəliklərin ölkənin bütün ərazisində, qonşu dövlətlərdə, bəzən isə dünyanın bir çox ölkələrində yayılması ilə xarakterizə olunur. Başqa sözlə desək pandemiya yoluxucu xəstəliyin bir neçə ölkə və ya qitə arasında kütləvi yayılması ilə səciyyələnən epidemik prosesin intensivliyinin bir formasıdır və epidemiyaların qlobal miqyasda yayılmasıdır.

Bəzi hallarda xəstəlik bir ölkədə rast gəlinmədiyi halda başqa bir ölkədən buraya gətirilə bilər. Belə halda həmin xəstəliklərə *ekzotik xəstəliklər* deyilir. Belə ki, ekzotik xəstəliklər həmin ərazi üçün xas olmayan (orada epidemik prosesin başlanması üçün lazımi şəraitin olmaması ilə əlaqədar) yoluxucu və parazitər xəstəliklərdir. Ekzotik xəstələnmə bu infeksiyaların rast gəlmədiyi əraziyə törədicinin xaricdən gətirilməsi hesabına inkişaf edir. Yoluxma həmin ərazidən kənarda baş verir. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, xəstəliyin müəyyən bir ölkə daxilində bir yerdən başqa yerə keçirilməsi, ekzotik xəstəlik yox, sadəcə olaraq infeksiyanın gətirilməsi və ya yoluxdurulması adlanır.

Baytarlıq - epizootoloji terminologiyada da yuxarıda qeyd etdiyimiz terminlərə (anlayışlara, təzahür formalarına) oxşar terminlərə təsadüf edilir. Burada da sporadik xəstələnmə və ekzotik xəstəliklər terminlərindən epidemiologiyada işlədildiyi mənada istifadə olunur. Epidemiya, pandemiya və endemiya terminlərinə müvafiq olaraq epizootiya, panzootiya və enzootiya terminləri işlədilir. Nozoareal - əvvəllər də yoluxucu xəstəliklərin aktiv ocaqlarının qeydə alındığı ərazidir.